

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Den Hollantschen Icarvs

Hazart, Cornelius

T'Antwerpen, M. DC. LXIV.

Send-Brief Van Rabbi David Mendez Alias Diego De Agvir, Voor desen
Professeur in den Thalmud, Aen P. Cornelivs Hazart.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-71360](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-71360)

S E N D - B R I E F

V A N

RABBI DAVID MENDEZ

A L I A S

DIEGO DE AGVIR,

Voor desen Professeur in den *Talmud*

A E N

P. CORNELIVS HAZART.

Seer Eerw. Heer P. Hazart.

T Is ghewis, en buyten twijffel, dat de naam *Adoni*, niet ghevonden en word in de HH. Schriften, oyt toe-ghe-eyghent aen Godt: Ende het waer eene groote ogherijmtheydt, den selven, aen Godt willen toeschrijven.

Ghelijckformigh aen dit, seght den grooten Autheur *Benezra*, over een point van het 3. Capittel *Exodus* v. 13. dat *Moyfes* seght aen Godt: *Indien sy my segghen Welck is sijnen naem? wat sal ick segghen? &c.* De voorsyde Autheur besluyt, over dese woorden *Welck is sijnen naem?* in deser voeghen:

De ghene, die den name *Adoni*, toeschrijft aen Godt, ende hem daer mede intituleert, die dwaelt om dat men aen Godt niet en magh gheven den tijtel van een rechtveerdigh mensch, gelijck *Gen. 48*

v. 19. Iudas sprekende aen *Ioseph* over sijnen broeder *Benjamin*, gaf hem den tijtel van *Adoni*; segghende: *Mijn Heere vraeghe sijne knechten, &c.*

Deze waerheydt kan oock ghevonden worden in het boeck *Saras* van de doorspronghen, op het woort *Adan*, *Alef*, *Daler*, *Nun*, dat men desen name *Adoni* nergens toeschrijft aen Godt

Van ghelijcken, kan men dit sien in't boeck *Moré Nebuchim* in 61. *Capittel*, daer dese waerheydt bevestight wordt.

Alsoo is het oock seker, dat den name *Adonai* met *Patach*, niet gheseydt en wordt, noch toeghe-eygent aen Godt, maer alleen aen de menschen, ghelijcken kan sien inde *Correcte Bijbels Genesis Cap. 19.* v. 2. als *Loth* sprack met de *Enghele*, meynende dat het menschen waren, heeft se ghenoeemt *Adonai* met *Patach*: ende wanneer hy se daer nae kende, heeft se ghenoeemt *Adonai* met *Kametz*; om dat *Kametz* in soo eenen name, mede-brenghet eene groote weerthigheydt; soo als men vindt in *Sefer Cognat Anecdum*, dat is, de *Wetenschap vande Pointen*. Alsoo dat de name *Adonai* met *Kametz* wordt toeghe-eyghent aen Godt, somtijds oock aen de *Enghele*, als wesen de ghesanten Godts, het welck niet en is van den naem *Adonai*, als hy wordt gheteekent met *Patach*. Dit bevinde ick de waerheydt te wesen, ende ben bereyt het selve noch breeder te bewijzen, en staende te houden. Hier mede sal ick blijven

*De seer oodmoedighe, ende ghehoorsame
dienaer van uwe Eerweerdigheydt*

DIEGO DE AGVIR, DIX, DAVID MENDEZ.

Dit selve hebben met hare toestemminghe bevestight twee van de voornaemste Rabbijnen van Nederlandt. Welckers namen ick / om reden / verzwijghe.

Hier hebt gy dan d'z d'ingen. Het eerste, dat Adoni noyt en woyt in de **H.** Schrift gegheben aen Godt. Het tweede, dat de naeme Adonai met Patach van gegheben niet en woyt aen Godt toe-geschreven: Het derde, dat de name Adonai, met Kametz, woyt oock gegheben aen de Engelen / als ghesanten Godts.

Hier uyt dan besluyt ick ten eersten teghen u / in deser boeghen uyt t'ghene vooz gheseyt is.

Die in de Schrifture woyt genoemt Adoni, en is gheen Godt: die aen Iosue verscheen woyt naect uyt toestemmen / genoemt Adoni.

Ergo die aen Iosue verscheen / en was geen Godt. Hier mede liggen alle uwe argumenten / om te conuenen dat het Godt was / gantschelijck in duppelen.

Ik besluyt ten tweeden vooz my. Iosue gebraeght hebbende van desen persoon wie hy was / vriend, of vijant: hy heeft hem gheantwoort dat hy was den Vorst van het Legher des Heeren; waer op Iosue is gheballen ter aerde / ende / soo ghy selve seght / hy heeft hem den naem ghegheben van Adoni: Nu t'is seker dat Iosue hem nu niet aen en sach als eenen mensch; ghylijck wy datelyck sulken roonen) t'is oock seker / dat hy hem niet aen en sach als Godt, om die wil dat hy hem den naem gaf van Adoni; soo sach hy hem dan aen als eenen Enghel; ende mer dit opsicht is hy nederghevallen op sijn aengesichte ter aerde, ende heeft hem aenbeden; Ergo uyt d'it exempel van soo een rechtvaardigh / ende hepligh man / als Iosue was / is klaar datmen vooz de Engelen mach nder-ballen ter aerde / ende haer aenbeden: T'is oock seker dat Iosue hem niet aenbeden en heeft met Godlijcke eere, want hy en sach hem niet aen als Godt / om dat hy hem Adoni noemde / welken naem noyt en woyt gegheben aen Godt: T'is oock seker / dat hy hem niet aen en sach als eenen mensch: Want gebraeght hebbende of hy vriend was, of vijant; heeft hem geantwoort.

Neen, maer ick ben de Vork van het Leger des Heeren: Soo heeft dan Josue noot sakelijck aen desen persoon een ere betweten / die meerder als menschelijcke was / ende minder als Godlijcke: Dit heeft hy ghedaen ten opsichte van eenen persoon / die hy wist een Engel, te wesen; ergo volgens dit exempel / machmen de Engelen achter volghen / met meerdere ere als menschelijcke / ende mindere als Goddelijcke. Ick besuyte ten derden, dat ghy seer onboozsichtelick hebt ghesproken / wanneer ghy gheseyt hebt: Wat louden u de Joden een sware penitentie oplegghen van weghen sulck een blasphemie, waermede ghy haer ten onrechte beswaert, segghende, dat sy in hare ontmoetingen, ofte groevenissen, desen naem van Adonai malkanderen geven. Hier sie ick soo klaer als den dach / dat ghy u aen de Ghebruywse tale niet en verstaet.

Ghy moet my bekenen / dat ick desen naem Adonai hebbe ghestelt enckelijck / ende sonder te spreken / of hy moest gheteckent worden met Patach, ofte met Kametz; soo en kost gy dan niet weten / of ick sprack van Adonai met Patach, ofte met Kametz: Wat roept ghy dan / dat ick een blasphemie begaen hebbe? hebt ghy boven upt de twee rooznoemde Rabbijnen niet ghehoort / dat Adonai met Patach, in de Schrift / wort gegeven aen menschen; ja dat Loth den selven heeft gegeven aen de Engelen / die hy meynde menschen te sijn / ghelijck ghy oock selve bekent Pag. 149. Wat is dit dan booz een blasphemie / indien sement seght dat de menschen malkanderen groeten met den naem Adonai gheteckent wesende met Patach / aenghesien dat de boven-ghemelde Rabbijnen leeren / dat desen naem / soo geteckent sijnde / noyt in de Schrift en wort toc-gheschreven aen Godt / ende dat Loth den selven met'er daet heeft gegeven aen personen / die hy niet anders aen en sach als booz menschen?

Dit Peeni, leert op een ander tijt wat boozsicht ghy spreken / ende soo datelijck niet uproepen / als of de sake gantschelijck booz u waer ghewonnen / daer ghy nochtans u selven hebt ghesteken tot oerhoofst in de byzode. Wat seght ghy nu boozders?

Peenius, pag. 151, *Indicum* 13. 23. Wort den Enghel die aen Samsons Ouders verscheen, ghenamt *Iehova*, hy legde daer sijnen naem *wonderlyck is V. 13. Es. 9. 6.* ende Manoahe verdede, dat hy steruen soude om dat hy *Godt ghesien hadde w. 13. Exod. 33. 20.*

Antw. Ist hier mede ghenoech? wat seggt ghy dan op mijn reden / die ick stelle in mine Victorie pag. 127. ende is dese: *De persoon die aen Samsons Ouders verscheen; soo sy aen hem een Brant-offer wilden doen, seyde. Offert dan aen den Heere, hier wepghert dese persoon her Brant-offer / ende segt dat Manue selbe aen Godt soude offeren / om dieswil namelyck dat den Brant-offer Godt alleen toekomt: hier up selbe ick ghemaecht dit beslyt? Indien her den Sone Godts hadde gheweest / hoe soude hy den Brant-offer ghewepghert hebben / aengesien dat hem den Brant-offer / als Godt wesenide / eyghentijck toequam? der halben hoe kost hy seggen / doer den Brant-offer aen den Heere, aengesien dat hy selbe / gelijck ghy wilt hebben / de Heere was? soo en ist dan de Heere noch den Sone Godts niet gheweest de aen Samsons ouders verscheen / maer eenen Enghel / die mit reden den brandt-offer wepgherde / als die hem selbe der Goddelijcke eere niet en kost toe-ghbracht worden / ende erkende eenen Heere hoben hem / aen den welcken den brandt-offer toequam. Siet nu wat eenen schoonen weder leggher dat Peenius is / die mijne argumenten / daer hy den dagh niet deut en laet haeren.*

Maer blijft nu daer-en-hoben mijn tweede reden die eben sterck pzaemt als de booz-gaende / en is dese.

It is seker / datter een Enghel verschenen is aen de Hups-vrouwte van Manue, die seyde / tot haer. *En drinckt gheenen wijn, noch stercken dranck, ende en eet niet onreyns. Ghy sult swangher worden, ende een Sone baren. 2. 4. ick hebbe in mijn Victorie pag. 128. upt Schreijer ghethoont / dat desen Enghel / niet en kan wesen soo den Dordrechtchen Bijbel seght N. 3. den Sone Godts ten eersten / om dat her niet en betaemt dat Godt*

selbe aen de Moeder van Sampson, dese boodtschap
 soude doen / dat sy soude baren: ten twerden / om
 dat wy in Schrifture bevinden / dat soo-danighe
 boodtschappen / dooz eengen gheschapen Engel ghe-
 daen sijn geweest / ghelijck als blyckt upt de boodr-
 schap dooz den Engel Gabriel, gedaen aen de h. Ma-
 ghet / ende aen Zacharias. Ten derden; om dat dien
 Enggel die aen de Moeder van Sampson verscheen
 wort gheseyt geweest te sijn een man Godts v. 6. waer
 dooz niet kan verstaen worden eenen Propheet / (soo
 den Dorischen Bijbel schijnt te kennen te gheben N. 10.)
 om dat de Moeder van Sampson aen haren man hier
 verhaelt wat haer ghebruyt / ende gesept is / te we-
 ten / dat sy soude swanger worden, en eenen Sone baren,
 ende dat sy enen wijn soude drincken, noch sterckē dranck,
 noch ier oareyns eten: Men leest niet dat semant an-
 ders dese woorden aen haer ghesproken hadde / als
 den Enggel alleen / ende niet een Propheet; maer de-
 sen naem / Man Godts, bereeckent in de Schriftu-
 re die / de welcke van Godts weghe boodtschappen
 brengen aen de menschen / ergo als sy seght dat haer
 een Man Godts is verscheen / sy en verstaet daer dooz
 den Sone Godts niet / om dat dit strijt teghen sijue
 Maeseyt soodanighe boodtschappen aen de men-
 schen te brengen; sy en spreeckt oock niet van een
 Propheet, want de Schrifture en seght nergens te
 bozen / dat hy haer een Propheet soude ghekomen
 sijn: soo kan dan hier dooz niet anders verstaen wor-
 den / als een gheschapen Enggel, dat blyckt noch booz-
 der upt v. 9. en 10. daer gheseyt wort. Den Engel Godts
 quam wederom tot de Vrouwe; sy nu sat in h' t velt, doch
 haer Man Manoha en was by haer niet: Soo haestede de
 Vrouwe, ende liep, en gaf t' haren man te kennen, en sy seyde
 tot hem: Siet dien man is my verschenen, de welcke op dien
 dagh tot my quam: Siet / hier ist klaer / dat sy te bozen
 niet ghesproken en heeft van eenigh Propheet, want
 hier noemise updruckelijck wederom den Enggel/
 een Man, soo wort hy oock genoemt v. 11. Wederleght
 dit reus / ist dat ghy kont / ofte soo niet / soo bekent
 dat / dat hier niet den Sone Godts, maer een gheschapen
 Enggel verschenen is.

Ten kan niet baten / dat Manoah v. 22. ende fijn
huyfzoutwe v. 23. hem geben den naem van Jchova
want / als nu den Enghel was ten hemel ghy baten
foo meynden sp dat het Godt was / dat uyt m
volght niet dat het soo was inder daedt ; want in
dien 't soo gheveest waer / hoe komt het dan / dat
de Schryfuere desen persoon / tot thien-wael u
noemt den Enghel des Heeren, ende niet eens en seggt
dat hy Jchova, of Godt was? Daerom heeft Manoah
hem eerst aenghesien booz eenen Enghel / want f
staeter v. 21 Doe bekende Manoah dat het een Enghel was
maer daer nae meynende dat het Godt selve was /
sefde hy: Wy sullen sekerlijck steruen, om dat wy Godt
ghesien hebben.

Maer ghy seght boozders / dat desen Enghel se
de dat sijn naem wonderlijck was / welken man
Esa. 9. 5. wordt toegheschreven aen Christus. Jck aen
woorde met uwen Bybel N. 21. dat wonderlijck. hier u
segghen is / verborghen. 2. Dat hier dooz kan ver
staen worden / dat hy wonderlijck was in sijn doen, het
welck oock wel past op eenen gheschapen Enghel.
Siet hier / hoe verre dat ghy zijt van mijne bewijfen
te wederlegghen: komt hier nu eens schreutwen
en uytroepen / ghelijck ghy hier boren ghedaen hebt
op het woordken Adonai; maer ick gheloobe / dat
ghy stillekens nwe oozkens sult laten hanghen in
iniqua mentis afellus, ghelijck wy ghesien hebben dat
ghy ghedaen hebt in het overslaen van menige mijne
bewijfen / die ghy niet en hebt konnen beantwoor
den / ick late staen / dat ghy se soude wederleggen.

Hazart pag. 60 Gen. 48. v. 16 De Enghel die my ver
loft heeft van alle quaet, zeghene dese jonghers: Hier roept
S. Jacob openlijck den Enghel aen: soo mach men
dan oock de Heylighen wel aentoeppen.

Peenius pag. 152. Hier en is eyghentlijck gheen aentoeppin
ghe, maer alleenlijck een uytgedruckten wensch.

Antw. Dinen Bybel N. 30. seght contrarie / dat het
een verfoeck is / ofte een bede, ergo wat meer als een
wensch: seght mi / of ghy het wilt houden met uwen
Bybel, of niet?

Peenius. Soo heeft Isaac *Gen: 27. 29.* als hy Jacob zegghende, ghewenscht, *dat Volcken hem dienen, ende Natien voor hem neder buyghen.*

Antw. Dit en is gheen enckelen wensch getweest / maer eene updruckelijcke boozsegginghe van het toekomende / want Isaac spzeect in futuro, segghende: Volcken sullen u dienen, &c. daerom en sal niemant gelooben dat de volcken / ende uarien van Isaac aengheroepen zijn gheweest.

Peenius. *Gen. 17. 18.* Och dat Ismael mocht leven, nochtans en ghelooove ick niet dat Abraham Ismael aengheroepen heeft.

Antw. Ick en ghelooove het mede niet / maer 't is wat anders te segghen. Och of dit mocht gheschieden! ghelijck Abraham hier doet / ende wat anders / sedt te verfoecken dat het soude gheschieden / ghelijck uwen Bybel seght / dat Jacob ghedaen heeft.

Peenius. Terstont in't selfde *Vers* seyde Jacob: *En dat in hen mijnen name gheuoemt worde.*

Antw. Ghenomen dat dit leste eenen wensch waer / daerom en is het eerste soo niet / want uwen Bybel seght / dat dit een verfoeck, ofte bede is.

Peenius. Derhalven zijn dese sophisten al te stout, die sich verlatende slechts op haere eygen authoriteyt dit uytleggen: *Enghel Gods zeghent*; daer sy wel cer behoorden simpelich te segghen, dat Jacob ernstelijck wenschte, dat de Enghel zeguenen mochte.

Antw. Niemand en heeft my soo stout ghemaect / als uwen epgghen Bybel, welkers authoriteyt ick hier ghebruickt hebbe / om te rhoonen / dat Jacob niet simpelich wenscht, maer verfoeckt, ofte bidt.

Peenius. Jacob heeft wel konnen wenschen, alhoewel hy noyt in sin ghedachte ghehadt heeft den Enghel aen te roepen, ghelijck hy heeft moghen segghen, *dat in hen mijnen name gheuoemt worde*, hoewel hy niet heeft mogen seggen: *o mijnen naem ick aenroep u*, op dat ghy in hem gheuoemt werde.

Antw. Wy soochenen met uwen Bybel, dat Jacob segghende / *De Enghel zeghene dese jonghers, enckelijck ghewenscht heeft* / maer my segghen niet den selve Bybel. u

Bybel, dat hy hier een versoek, ofte bede ghedaen heeft. Doch als hy nu seyde: Dat in hem mijnen naem ghenoecht w erde, hy en most sijnen naem niet aenspreken/ dewyle hy hier oock sprack aen dien selven persoon/ van den welken hy te voren versoekt hadde, dat hy sijne kinders sou zeghenen.

Peenius. Hier en werdt niet verstaen eenigh gheschape Enghel, maer de sone Godts selve.

Antw. Dit moet betwefen worden.

Peenius. Dit bewijzen wy uyt de byvoeginghe van die significeerende artijckel, de Patriarch Jacob en seght niet simpelick: d' Enghel zeghene dese jonghers, maer Die Enghel, met een besonder na-druck, dat is, die Prince, Heere aller Enghelen, die Enghel namelick, die my belast heeft van 't aengelicke Labans weder te keeren in't landt mijnder Vaderen. Gen. 31. 13. Die met my in de ghedaente van een man ghewoontlicke heeft, Gen. 32. 24. zeghene dese jonghers, doch, dat en is gheen gheschape Enghel gheweest, maer een ongheschapene, en eeuwighe, &c.

Antw. Dat is bezre ghesocht / want sels en sijn in dat woordaken / DIE, soo wonderlijcke kracht niet / als ghy het selve hier toeschryft: wy loochtenen / dat alle die Schryftuer plaetsen / die ghy hier soo breedt voorstelt / sien op dien Enghel, van den welken Jacob hier versoekte dat hy sijne kinders sou zeghenen / dat moet betwefen worden.

Peenius pag 153. Dit bewijzen wy uyt de beschrijvinghe van desen Enghel, ende uyt de bewijfinghe van een goddelijck Werk, als zijnde die Enghel die Iacob van alle quaet verlost hadde, 't welck de sone Godts selve beloofte hadde aen Jacob Gen. 28. 16.

Antw. Godt en seght niet dat hy dit supst/ door sijn eyghen selven, sal doen/ ende uyt Psal: 91. 11. 12. blijct klaer / dat hy soodanighe dinghen deurt gaens uyt hoert door den dienst der Engelen/ want David seght: Hy sal sijne Enghelen van u beveelen, dat se u bewaeren in alle uwe weghen, sy suilen u op de handen draghen, op dat ghy uwen voet aen gheenen steen en stoot.

Peenius. De verlossinghe van alle quaet is alleen Godts eyghen werck, ghelijck bekend is uyt Sap. 16. 8. Ghy zijt die die uyt alle quaet verlost.

Antw.

Antw. Dit is bupren allen twijffel / dat Godt sal-
 len / uyt alle quaet kan verlossen, in't ghemeen (want
 soo spreekt den Wijsenman) daerom en laet hy noch-
 tang niet te verlossen van eenigh quaet in't beton-
 der / dooz den dienst synder Enghelen / want soo
 heeft hy 4. Reg. 19. 35. de Stadt van Jerusaleem verlost /
 wanneer in't Legher van Sennacherib zyn gheslaghen
 gheueft hondert vijf-en-tachtentigh duysent man-
 nen: soo heeft hy 4. Reg. 6. 17. Eene groote menichre van
 Enghelen ghesonden tot bescherminghe van den Propheet
 Euseus, ghelijck utwen Bybel bekenet N. 19. soo isser
 Luc. 22. 43. eenen Enghel uyt den hemel ghekomen /
 om Christum te verstercken in den hof van Olibeten.
 Oeghelijckig oock hy Paulus Actor 27. 23. om hem te
 verholcken / en moet te gheuen. Doeght hier nu
 hy 't ghene Paulus seght Hebr. 1. 14. Zijn-se niet alle ghe-
 dienliche gheesten, die tot den dienst uytghesonden worden,
 om der ghene wille, die de saligheydt be-erven sullen?

Is het niet een Enghel gheueft / die Daniel heeft
 verlost van de doodt / als hy de muylen der leeuw
 ghesloren heeft? Daniel. 6. 22. Is het niet een Engel
 gheueft / die Petrum heeft verlost uyt den kercker?
 Actor. 12. 11. Choont my nu / dat Godt dooz syn ey-
 ghen selben verlost van alle quaet / ofte soo ghy dit
 niet kondt doen / soo zijn utwe vooz-gaende Schrif-
 tuer-plaetsen hier bezre bupren propoost.

Peenius. Wy bewijzen dit oock, uyt het opdraghen van god-
 lijcke eere, want Jacob begheert de selfde dinghen van desen
 Enghel, welck hy van Godt begheert hadde, en hy verweerd-
 icht hem ghelijcke eere te gheuen met den waeren Iehoua,
 als hy hem in't werck der zegheninghe met den waeren Godt
 samen-voeght; soo en is't dan niet gheweest eenigh ghescha-
 pen Enghel, want men het schepsel niet en mach eeren bo-
 ven den schepper. Rom. 1. 25. nochte de eere die Godt alleen
 toe-komt, aen eenighe creature; oock niet den Enghelen
 gheuen. Esais 42. 8.

Antw. Dit is dan uw' argument: De ghene die het
 selve vraeght van eenen Engel, 't welck hy van Godt vraeght,
 die eert den Enghel met eene eere die Godt alleen toe-komt.
 Dit heeft Jacob ghedaen / ergo de eerste voozstellin-
 ghe

ghe / ofte major, en is tot noch toe niet gheprobeer
gheweest / daerom wordt-se wederom gheloocht
want ghelijck-men wel kan hoocht braggen van
nien vriendt / 't welck-men daghelijckes braght van
Godt in't Ghebedt des Heeren / sonder den bytrac
godlijcke eere te bewijfen / alsoo kan-men set braggen
van eenen Enghel / 't welck men van Godt braght
sonder den Enghel godlijcke eere toe te draghen.

Maer ghy segt pag. 252. De questie is hier van een re
ligieus versoeken, ende van een godtsdienstigh bidden, ende
niet van een burgherlijck versoek, waer door een ghebedt
ofte vriendt d'ander aenspreect, ende in sijn verlegenheit
eenighe brooden eyscht.

Maer ick braghe / hoe weet ghy dat het terstont
van hoocht op eenighen vriendt / maer borgerlijck is
is't niet om diestwil dat dien vriendt een borgher / of
mensch is? ende dat de eere moet passen op de qualiteit
teyt van den persoon? Alsoo weren wy oock dat de
eere / die men een Enghel toe-braght / meerder als
menschelijcke is / ende minder als godlijcke, om dat
een Enghel meerder als mensch is / ende minder als
Godt / en dat de eere moet passen op de qualiteit
van den persoon: Ghy seght / men kan van een
Enghel het selve niet versoeken het ghene dat men
van Godt bidt / of die eere moet nootdruftelijck god
lijck zijn; en ick ter contrarie toone u / dat men van
reinen mensch het selve kan versoeken / het gene dat
men van Godt braght / en dat nochtans die eere die
men den mensche toe-braght / daerom niet godlijck
is / thoont wy nu onderscheyde tusschen het een / en
de het ander: ghy seght / hier spreect men van een
religieuse aentoevinghe des Enghels: ghenomen
ergo die aentoevinghe is godlijck / dat loochene ick
want dit is wederom petitio principii, of alle religieuze
aentoevinghe godlijck is / 't welck tot noch toe van u
niet gheprobeer is.

Peenius pag. 154. Ghelijck alle zegheninge van Godt alle
af komt, alsoo moet-se oock van hem alleen ghebeden wor
den.

Antw. Alle zegheninge komt oorspronckelijck allert
van

van Godt / dat is warr ; instrumentelijck , dat wordt gheloochent : ergo / men MOET de zegheninghe alleen vraghen van Godt als den oorspronck van alle zegheninghe : ergo / men MACH gheene zegheninghe vraghen van d'Enghele / als instrumenten ende wpt. werckers van de zeghentinghen Godts / dat wordt wederom gheloochent.

Peenius. 't Is in de Schrift ghebruyckelijck de name van Enghele te gheven aen den sone Godts,

Antw. 't Is in de Schrift hondert-mael ghebruyckelijck den naem van Enghel te gheven aen gheschape Enghele, daer hy maer twee of dyp-mael wordt toege-egghent aen Christo / met een merkelijck byvoegsel / als namelijk *Malach 3. 1.* wordt Christus ghenoemt den Enghel des verbonds, ende *Isaia 9. 5.* ghelijck de levendich lesen / den Enghel van grooten raedt.

Peenius. *Tertullianus* vel *Novatianus* lib de Trinit. cap. 27. seght: De Schrift en laet niet af dien Enghel (de welke met Jacob gheworstelt heeft) Godt te heeten, Godt een Enghel te noemen.

Antw. Ick hoore wel dat *Tertullianus*, ofte liever *Novatianus* hier seght / dat het Godt was / die met Jacob gheworstelt heeft / maer ghy en hebt my noch niet bewesen / dat dien Enghel, den welchen hier Jacob aan-roept / den selven persoon is / die met Jacob gheworstelt heeft: hoe sult ghy my dit proberen?

Peenius. Den selven *Novatianus* Cap. 15. ; ende *Cyrillus Alexandrinus* Lib. 3. *Theauri* cap. 1. segghen dat van de Ketters (te weten van den *Simonianen*, *Menandrianen*, *Appellatinen*, ghelijck *Pamelius* op die plaetse aen-tekent) die verklaringhe is voortgekomen, door den Enghel in de zegheninghe Jacobs *Gen: 48.* een gheschape Engel te verstaen.

Antw. Ten eersten, Ick en hebbe noch by *Novatianus*, noch by *Cyrillus* konnen vinden / dat sy segghen / dat dese verklaringhe van de Ketters is voortgekomen: ick verpfsche hier van naerder aentwysinghe.

Ten tyeden. Ick blude wel by *Cyrillus*, dat de gene die leevden / dat den sone in de alderheyligste Dyp-buldichheydt / van die selve spstantie niet en is met den Vader / blaspheerden: maer ick en hoore hem niet

niet sulckx seggen van dese verklaringe; hy seght alleenlijck/ dit verstaen de ketterz soo, hier upt en volghet niet dat Cyrillus dese verclaeringhe booz ketterz hielt: want hy spreect van die / de welke ketterz waren aengaende de substantie van den Sone Gods, daerom en waren sy juist gheen ketterz in al wat sy seiden / of op-wierpen. Ter contrarien Cyrillus gheeft te kennen / dat hy haer hier in / niet booz ketterz en hielt / segghende: Indien sy meynten dat Jacob is heyligh gheweest, datse dan ondersoecken den waerachtighen sin van sijne woorden: Indien sy meynten dat hy niet heyligh gheweest is, waerom ghebruycken sy dan sijn autoriteyt, om haere leerstukken te bevestighen: nimmerlijck haere leerstukken van de substantie des Sone Gods, de welke sy seiden verscheyden te zijn van de substantie des Daders / willende 't selbe met de autoriteyt van Jacob bevestighen / 't welck Cyrillus datelijck daer op seght beuselmerten te zijn/booz en recht niet dat het ketterz is.

Ten derden: 't is wel te mercken dat Cyrillus segghen dese ketterz (de welke leerden dat den Sone Gods, van de selbe substantie niet en was met den Dader) disputerende / ende haer willende thooren dat hier dooz den Enghel, den Sone Gods wordt verstaen / dat probeert upt verscheyden plaetsen / daer gheseydt wordt / of dat Godt met Jacob ghetwoest heeft / of dat hy met hem ghesproken heeft &c. upt den naeme / Godt, besuytende dat dit gheen gheschepen Enghel en was die Jacob aenroep. Daer tusschen lib 4 contra Iulianum, seght hy met clare woorden / dat het een gheschepen Enghel gheweest is die aen Gedeon verscheen Iudic. 6. van ghelijcken aen Manue Iudic. 13. ende nochtans / om dat die twee personen / die aen Gedeon, ende Manue verschenen, Godt ghenoemt worden / ghy-liden besuyt hier upt dat het gheene gheschepen Enghelen zijn gheweest / en houden 't wt dan met Cyrillus, dat dit ghevolghet niet en bestaet / aenghesien dat hy de selbe / die twee personen die aen Gedeon, ende Manue zijn verschenen / seght gheschepen Enghelen gheweest te zijn /

por-wel sy metter daet in de Schryftuere den naeme
doeren van Godt, verbolghens/wanneer Cyrillus een
contrarie besluyt heeft ghemaect/ wy segghen/dat
hy de saecke wat heft igh heeft op-ghe-nomen / om
dat hy handelde teghen kettiers, niet te min is ghe-
bleven in sijn gheheel van het een / ofte het ander te
honden/aengesien dat hy naederhant contrarie aen
sijn voozgaende besluyt/ heeft gheleert.

Ten vierden. Pamelius, en seght niet dat dese ver-
klaeringhe voozt-ghekommen is bande Simonianen,
Menandrianen,&c.

Pecnius, Hilarius in *Psalm. 113.* is van het selve ghe-
voelen.

Ick hebbe alle de wercken van Hilarius dooz-blae-
vert/ ende niet konnen vinden dat hy gheschreven
heeft op den hondert dertighenden *Psalm*, ter contra-
rien ghekomen zijnde tot den 67. *Psalm*, hy springht
over tot den 118. sonder eenighe berklaeringhen te
maecken op de *Psalmen* die daer tusschen zijn / verbol-
ghens doek niet op den 113.

Pecnius, *Athanasius orat. 4. contra Arianos* bevesticht dat
veelints, ende noemt die kettiers, de welke dese plaetse
van een gheschaepen Enghel willen verstaen hebben.

Antw. Dit is immer onwaerachtigh / dat *Atha-
nadius* op die plaetse seght datse kettiers zijn / de welke
de boben-ghestelde Schryfuer-plaetse verstaen van
een gheschapen Enghel, thoont my sijn eyghen wooz-
den: want ick en heb'et hy hem niet konnen vinden:
Ick bekenne dat hy op den eenen kant seght dat hy
dooz den Enghel, verstaet den *Sone Gods*, maer op den
anderen kant binde ick dat hy terstont daer naer
seght / dat *Iudic. 5.* aen Oedeon eenen gheschapen En-
ghel verscheuen is / als mede *Iudic. 13.* aen den *Da-
der* van Sampson. Iae hy is van gheboelen / dat
hy een Enghel was / die sich in de dooznaghe ver-
thoonde aen Moyses: want hy seght: Godt sprack in
den Enghel, de ghene diemen sagh was eenen Enghel, maer
Godt sprack in hem: *Noch meer / Epist. contra Arianos de
sententia Dionysij*, seght hy / 't is seker dat de *Wet* die *Moy-
ses* inghebracht heeft door de Enghelen is verkondicht ghe-
weest,

weest, ende dat de gratie door **JESUM** Christum ghegeven is. **Jhu**/ de argumenten/ die ghy-lieden boosheit om te rhoonen dat Jacob niet een gheschapen Enghel, maer Godt alleen aengheteroepen heeft / wilt ghy noock plaetse grijpen in de personen/ die aen Godt aen den Dader van Sampson, aen Moyses in de doophaghe/ ende op den bergh Sinai sijn verschenen/ ende nochtans Athanasius houdt dat dese zijn gheschapen Enghelen gheweest / indien dan uwe argumenten volghens de rederinghe Athanasij in dese verseyninghen niet en ghelden/ soo en gheldense dan oock niet in de aenroepinghe van Jacob.

Peenius. Van't selve ghevoelen is Chrysofostomus *Hom. 66. in Genesim*, ende Procopius Gazæus *in Gen. 48.*

Antw. Wat Gazæus aengaet / ick en hebbe sijn Schriften niet eens willen naesien : want al hoe wel wy hem houden booz eenen goeden Schryver soo ist nochtans dat wy eyghenlijck hem niet en stellen in't ghetal der Oudt-Daderen.

Wat Chrysofostomus belanght *Hom. 66. in Gen.* Ick en weet niet / of ghy wilt segghen / dat hy die woordkens houdt / de welke segghen/ dat Jacob een gheschapen Enghel heeft aengheteroepen ; oste wel/ dat hy alleen van gheboelen is/ dat hier door den Enghel moet verstaen worden / den Sone Gods.

Seght ghy het eerste ? dat is opentlijck valsch : want Chrysofostomus en heeft niet een enkel woord daer van.

Seght ghy het tweede? soo ober-ruyghe ick u des van contrarie met de eygen woorden van den selven Heylighen Chrysofostomus.

Eerst *Jerem. de Ascens. dom.* seyd hy / hoort wat Paulus seght: De vrouwen moeten het hooft ghedeckt hebben, om de Enghelen: Ende wederom Jacob: den Enghel seydt hy, die my verlost heeft: ende wederom seght den selven Jacob: ick hebbe ghesien Heyr-leghers van Enghelen: Want ghelijck de duyvels over al sijn om den vrede om verre te stooren, so heeft Godt tot onse bewaernisse Heyr-leghers van Enghelen ghestelt, op dat door hare tegenwoordigheyt, de stoutigheyt vande duyvels ghebroken werde, &c.

En tweeden. *Hom. 7. de Laud. D. Pauli*: Paulum gaen voor, benden niet van menschen, maer van Enghelen: Want indien aen de ghene die voor de ghemeyne welvaert niets en doen, van den Heere Enghelen toegheschiedt zijn, ghelijck een vande rechtveerdighe seght: *Den Enghel die my verlost heeft van mijne jonckheydt af*, hoe veel te meer aen de ghene, aen de welcke de sorghe vande heele wereldt betrouwt is?

En derden: *Hom. 4. in 1. ad Coloss.* Nu sijn de Enghelen niet naer het gheal vande Natien, maer naer het gheal der Gheloovighen: Waer uyt blijktt dat? Hooft wat Christus seght: siet dat ghy gheen van dese cleyne en vermaet: want hare Enghelen sien altyt het aensichte van mijnen Vader, die in de Hemelen is: want een jeder van de gheloovighen heeft sijnen Enghel, ghelijck Jacob seght: *Den Enghel die my verlost heeft van mijne jonckheyt*. Indien wy dan Enghelen hebben, &c.

En vierden: *Hom. 22. ad Pop. Antioch.* Ghebeden sijn noodzakelijck, op dat wy onse voeten niet en stooten aen den steen, en dat den Enghel des Heeren ons verlosse, op dat wy moghen segghen: *Den Enghel die my verlost heeft van alle quaeden*: Want de Enghelen beminnen, die haeren Heere beminnen.

Wat danct u hier van? hooft ghy niet dat Chrysofostomus op vier verscheyden plaetsen uyt-drucket sijn seght/dat Jacob hier spreekt van een gheschaeppen Enghel?

Peccius. Ende om niet veel op te haelen; *Pererius* selve in *Gen. 32.* bekennt, dat seer vele Oudt-Vaders, in dese, en dierghelijck plaetsen, door den Enghel, Christum verstaen hebben, ende van dit ghevoelen sijn gheweest *Iustinus, Tertullianus, Ambrosius, Chrysofostomus.*

Antw. *Pererius* handelt daer niet van dien Enghel, die Jacob heeft aengheroepen / maer van dien persoon die met Jacob ghewoest heeft / ende van andere Goddelijcke verschijninghen / ende openbaeringhen / die in't onse Testament / aen de Patriarchen / ende Propheeten gheschiedt sijn / van dese seght hij / dat *Theodoretus, Iustinus, Tertullianus, Hilarius, Ambrosius, Chrysofostomus* sijn van ghevoelen gheweest / dat

sp door den Sone Godts sijn gheschiedt : ghenomen het waer soo (t welck nochtans Pererius in verscheyden yncipelen bondelijck weder leghe) hier uyt te sijn niet / dat door den Enghel, die Jacob aenroep Christus moet verstaen worden : want ten 1. niet spreekt hier noch van verchijninghe, noch van openbaringhe, ten 2. van de ghene die aen Jacob in Luza gheschiedt is / van de welke schoon wy forsboden / dat het Godt waer gheweest / ten volghet ons om niet / dat door den Enghel, die Jacob aenroep Godt moet verstaen worden : want wy loochenen noch eens / de wijle het tot noch toe niet betwefen is / dat het den selven persoon is / die Jacob hier aenroep door dit woordcken Enghel, met den ghene die aen hem in Luza verscheen / ofte met hem haer gheworstelt.

Peenius Pag. 115. Wanneer dan P. Hazari dese uytlegginghe verwerpt, soo wijckt hy af van de Vaders, en verwoeght sich by de kettters.

Antw. Gheen van beyden : Hy en wijckt niet af van de Oudt. Vaders : want die ghy hier uyt Pererius citeert, namelijck Justinus, Tertullianus, Hilarius, Ambrosius, en spreken hier van de aenroepinghe Jacobs niet / maer ofte van sijne worstelinghe, ofte van eenighe verschijninghen / die aen Abraham naemelijck / ende Moyses gheschiedt sijn. Cyrillus, ende Athanasius, al hoe wel sy van ghebocken sijn / dat hier door den Enghel verstaen wordt den Sone Godts, soo is nochtans / dat sy in de openbaeringhen / (in de welke ghy lieden wilt / dat den Sone Godts soude verscheuen sijn) lieden de houden dat een Enghel gheweest is / verholghing indien uwe argumenten die ghy lieden teghen haer ghebocken stelt / raeckende die voozsepe openbaeringhen niet en ghelden / sy en ghelden oock niet teghen ons / raeckende de aenroepinghe van Jacob. Ten lesten Chrysostomus houdt het met my. P. Hazari en verhoeght hem oock niet by de kettters : want hy heeft boven betwefen / dat niemant van de Oudt. Vaders / hier van u gheciteert / dese verstaeninghe die hy aen-neemt / heeft uyt-ghegheuen voer ketterlich.

Peenius Oock sommighe Paus-ghesinde sijn hier ia met ons over-een-stemmender: de Theologanten van Leuven in de editie van den Latynschen Bybel.

Antw. 't Magh wesen / maer sy spreken van dien persoon / die met Jacob ghewoostelt heeft: bewijst nu / dat desen persoon die Jacob hier aenspreect den selven is met den ghenen / die niet hem hadde ghewoostelt: waer upt blyckt dat?

Peenius. Die worstelaer was den Sone Gods: selve, gelyck blyckt uyt den text.

Antw. Ick blyve daer by / dat desen Worstelaer niet en is den selven gheweest / met den ghenen die Jacob hier aenroept / ten zy dat my contrarie betwisten werde / 't welck tot noch toe niet ghedaen is. Hoe wel dan desen Worstelaer mocht Godt gheweest sijn / nochtans ten volghet niet dat den Enghel, die Jacob aenroept / daerom Godt was.

Hazar Pag. 50. Job 5. I. Roept of daer jemaet zy, die u antwoorde, ende keert u tot jemaet van de Heylighen. Desu ter heeft Paroije verandert / stellende vzaeghs-ghewijse. Roept, salder jemaet sijn die u antwoorde: Ende tot wien van de Heylighen sult ghy u keeren?

Peenius Pag. 156. Roepen beteckent hier niet aenroepen, maer namen, verhalen, opsegghen.

Antw. Ick en hebb'et oock niet ghenomen opt Roepen, maer op het Keeren tot jemaet van de Heylighen.

Peenius. Dat de vulgata, ofte ghemeyne over-settinghe, heeft ghebidender wijse, keert u tot jemaet van de Heylighen, dat wort in de Hebreusche tale uyt-gesproken vraghs-ghewijs: Tot wien van de Heylighen sult ghy u keeren? ghelijck Anas Montanus dese plaetie over-gheset heeft, dat is tot niemant.

Antw. Ghelijck onse Vulgata, ofte ghemeyne over-settinghe heeft / niet vzaeghs-ghewijse / maer toespreking-ghewijse: Keert u tot jemaet van de Heylighen. Alsoo heeft oock den Griexschen Text van de seventich uyt-leggers: Roept, offer jemaet zy, die u sal hooren, ende of ghy jemaet van de Heylige Enghelen sien sult. Alsoo heeft dat uyt het Hebreusch over-gheset Sanctes Ragninus,

nus, die aen Arias Montanus in dese taele niet en mocht
wijcken: Roept nu, indiender jemant is die u antwoorde,
ende keert u tot eenen van de Heylighen. Van ghelijcken
heeft dit soo ober-gheset uyt 't Hebreeusch Sebastianus
Munsterus, wiens woorden dese zijn/ in sijn ober-
tinghe ghedruckt te Basel by Michael Insingrinus, ende
Henricus Petri Anno 1546. Ick bidde u, roept, indiender
misschien jemant is, die u antwoorde, en siet op jemant van
den Heylighen.

Peenius. Door de Heylighen worden hier niet verstaen En-
ghelen, maer menschen, als blijkt uyt den Text.

Antw. Ten blijkt immers soo claer uyt den text
niet / ofte daer kunnen ten minsten twijffelachtig-
heden ober vallen / aenghesien datter sijn die gelyc
contrarie verstaen / ghelyck utwen Bybel bekenet N. 3
soo wenschte ick wel dat ghy my dit claer uyt den
text wilde bewijzen.

Peenius. Ten kan uyt cap. 15. niet bewesen worden dat
door den name Heylighen altoos Enghelen verstaen worden.
de wijle de Enghelen, en menschen heylighen gheseyt
worden.

Antw. Ick en hebbe niet gesept / dat dooz den na-
me Heylighen ALTOOS Enghelen verstaen worden
maer ick hebbe gheseyt dat Job 15. v. 15. daer ghy
seyt wordet: Siet, op sijne Heylighen en soude hy niet ver-
trouwen dooz de Heylighen daer verstaen worden de
Enghelen, hier in heb ick ghevolght de bemerkinghe
van uwer Bybel N. 24. Staet ghy my die bemerkinghe
toe / ofte niet?

Peenius Pag. 157. Hier en wort niet directelijck gheseyt
delt van de bescherminghe der Enghelen, 't welck Bellarmijn
nochtans wilt.

Antw. Eer dit soo plat wterdt gheloochent / soo
moest eerst den heelen discours van Bellarmijn weder-
lept sijn gheweest. Sijnen discours is desen: Roopt
indiender jemant is, die u antwoorde, ende keert u tot jemant
van de Heylighen: Alwaer door den name Heylighen, by de
Enghelen verstaet, ghelijck den H. Augustinus dat verclaert in
de bemerkinghe op Job, de welcke oock dese woorden
Cap. 19. Ontfermt is mijnder mijne vrienden, meynat gheleyt te
zijn.

zijn van de Engelen, volghens 't ghene gheseyt wort Cap. 33.
*Indien een Engel uyt duysent waer voor hem sprekende, hy sal
 zijns ontformen, ende segghen, verlost hem. Ghelijck oock Cap.
 17. als hy seyt: Siet onder sijne heylighen en is niemant onveran-
 derlijck: onder den name, Heylighen, worden de Engelen ver-
 staen.*

Hier moest betwefen gheest zyn/ waer in desen dis-
 courg komt te ontzeken.

Peenius. Indien die van't Pausdom, dit tot de aenroepin-
 ghe der verstorven Heylighen directelijck willen brengen, soo
 stellen wy daer teghen de eyghen leere van de ghene, die
 onder haer bekenen, dat de aenroepinghe der Heylighen niet ghe-
 bruyckelijck is gheweest in't oude Testament.

Antw. Indien ghy mijn Victorie van Roomen Pag 57.
 52. ende de woorden van Bellarminus wel gheconside-
 reert hadt / soo souer ghy betonden hebben / dat wy
 het niet op den verstorven Heylighen hier nemen / maer
 directelijck op de Engelen: Maer teghen dan niet en
 strijdt / dat de aenroepinghe der verstorven Heylighen in't
 oude Testament niet ghebruyckelijck was. Want men
 hoft de Engelen wel aenroepen/ende nochtans niet
 de Heylighen.

Peenius. Eliphaz en gheeft Job hier gheenen heylsaemen
 raedt, hoe dat hy door de ghebeden tot Godt, ofte tot den
 Heylighen gherichtret, soude konaen verlichtinghe van sijn
 Cruys bekomen, maer veel meer heeft hy hem bitterlijck
 vervolght, en met sijn ellenden ghespot, en daer uyt foec-
 ken te besluyten, dat Job niet heyligh was, noch Gode aen-
 ghenaem.

Antw. Ghemenen/Eliphaz hadde met Job ghespot/
 ende gheseyt/ soo als ghy hier voor-gaert / te weten/
 om dat ghy Gode niet aenghenaem, noch behaeghlijck zijt,
 daerom sijn u alle dese ellenden over ghekomen: Wannec-
 hy dan boorders seght: Keert u tot jemaet van de Heyli-
 ghen, sae laet ons nu nemen dat hy oock vracghes-
 ghewijse gheseydt hebbe: Tot wien van de Heylighen
 sulst ghy u keeren? want (ich spreke met uwen Bybel
 N. 3.) Niemand en sal de bescherminghe uwer sake willen
 aen-nemen, soo en heeft Eliphaz mit anders gheseyde/
 als: Aenghesien Job, dat ghy Gode niet en behaeght,
 2
 't welck

't welek ick wel mercke uyt uwe ellenden, soo en is niet
 mant van de Heylighen, die uwe sake sal willen aen-nemen.
 Keert u dan uyt tot jemandt van de Heylighen / in
 siet of ghy sult verhoort worden: ofte / tot wien van
 de Heylighen sult ghy u keeren, die uwe sake sal willen
 aen-nemen / aenghesien ghy Godt niet en behaegen
 dit is immers de reden, die ghy my selfs by-ghebricht
 hebt: waer uyt ick maecte dit besuyt. Eliphaz seght
 dat daerom Job niet en soude verhoort worden van
 de Heylighen / om dat hy niet heyligh, noch Gode aen-
 ghenaeem was. Soo meynde dan Eliphaz, a contrario, dat
 Job van de Heylighen soude verhoort ghetweest sijn
 indien hy heyligh / ende Gode aenghenaeem hadde
 ghetweest: oft andersints sijne bezoggaende reden en
 soude niet ghelden: want Job soude hem darselst
 konnen antwoorden hebben: of ick heyligh / en
 Gode aenghenaeem ben: / ofte niet / 't en doet niet
 ick saecke: want eben wel de Heylighen / heb dan
 sy moech en wesen / en konnen my noch hooren
 noch hoor spreken / noch helpen / de wijsse sy haer
 niet en bemoeven met onse saecken / ende van ons
 niet en weien. Over sulckx of Eliphaz spozt ghe-
 wijs spreect / ofte niet / mijne argumenten die
 blyven.

Peenius. Indien hy sprack van de aenroepinghe der Hey-
 lighen, soo soudemen uyt dese woorden konnen besuyten
 dat oock de by ons levende menschen Religieuselijck aenroep-
 roepen moghen worden, om dat Eliphaz in't ghemeen seght
 Tot wien van de Heylighen sult ghy u keeren?

Antw. Ick hebbe boven ghezejt dat door de Hey-
 lighen hier verstaen worden de Enghelen, ghesijet dat
 hoozuamenlijck blyckt uyt den Gneexschen text dat de
 sebrantigh uytlegghers / ende uyt andere schrijvers
 plaet sen / die Bellarminus uyt Augustino hoorstele / want
 komt ghy dan gheduerigh vassen van de Heylighen

Ten anderen / ten is soo vzeint niet dat wy religieuselijck
 versoeken de ghebeden der lebendigen
 wanneer wy alleenlijck opsicht hebben op hare be-
 ven-naturelycke gaven.

Peenius. Indien Eliphaz sprack van de aenroepinghe der

Enghelen, soo soude volghen datse te vergheefs, en sonder effect aengheroepen worden, om datse namelijk niet hooren noch antwoorden.

Antw. **Is** wat anders niet hooren, en wat anders niet verhooren: Eenem rechter kan wel de requesten hooren, daerom nochtans niet verhooren, ofse de selve niet toestemmen: **Jae** Godt selve / van den welken het seker is / dat hy onse ghebden hoort, 'tis nochtans seker dat hy niet alle ghebeden verhoort, want dit en doet hy niet ten opsichte van groote sondaers / ofse van menschen die hem niet aenghenaem sijn / want ghelijck ulwen Bybel seght op Joan. 9. 31. **N.** 35. Godt en verhoort de sondaers niet. Item 1. Reg. 8. 18. Ghy sult wel ten dien daghe roepen, maer de Heere en sal u niet verhooren. Item *Prov.* 1. 28. Ghy sult my aenroepen, maer ick en sal u niet verhooren: **Siet** nu ulwen Bybel op Job 5. N. 2. daer sult gy vinden / dat men hier spreekt van verhooren. **Dien** volghens; ick stemme u toe dat de aenroepinghe der Enghelen te vergheefs soude sijn voor de ghene die Gode niet aenghenaem sijn, (ghelijck Eliphaz mepude dat Job was) want die en verhoorens, noch en antwoordens niet: **Maer** ick loochene dat dit oock plaetse grijpt in de ghene / die Gode aenghenaem sijn, ende heyligh: ende alsoo en is het niet waer / dat de Enghelen absolutelijck te vergheefs soude aengheroepen worden: want dit en soude maer wesen (volghens ulwe eyghen reden / die ghy aen Eliphaz hebt toegheschreven) respectivelijck, ende ten opsichte van sommige personen / naemelijck die Gode niet aenghenaem sijn / ende niet ten opsichte van alle.

Peenius. Eliphaz thoont met sijn exempel, dat men niet den Enghelen, nochte den verstorven Heylighen, maer alleen Godt moet aenroepen: Want hy seght verl. 8. *Doch ick soude nae Godt soecken, ende tot Godt mijne spraecke richten*, dat is, indien ick sulcke dinghen leedt, ick soude my tot Godt keeren door den ghebeden.

Antw. Eliphaz hadde te voren ghezept v. 6. uyt het stof en komt het verdriet niet voort, noch de moeyte en spruyt niet uyt der aerde, dat is / seght ulwen Bybel N. 13.

De oorsaken der menschelijcker ellenden en moet men niet soecken in het ydel gheval, ofte het vlieghende ongheluck, ofte inden ordinaren loop van de nature: **Maer** moet men die soecken in Godt/seght Eliphaz: want hy is/ die niete doer de ghedachten der archlistighen v. 12. hy is/ de smerte aendoet, ende doorwont v. 18. Richt dan o Job wie sprake tot Godt, ende bekenit maer/ dat uwe ellenden van Godt komen / ende uwe tente sal in vrede sijn, v. 22. **Et.** Het mede en sluyt Eliphaz niet uyt de aenroepinghe der Engheleu; sae dat meer is/ hy en doet anders niet / volghens de bemerckinghe van wtren Bybel, als de voorsichticheyt Godts stellen tegen het ydel gheval. ofte vlieghende ongheluck, om dat Job, sijne ellenden soude toeschryben aen Godt, ende niet aen het ydel gheval.

Pecnius. En of schoon Eliphaz de aenroepinghe der Heylighen als een raet aen Job hadde voorighedraghen, daer uyt en loude niet volgen, dat die te prijsen was, want men leet nergens dat Job desen raede ghevolght heeft.

Antw. Indien Eliphaz de aenroepinghe der Engheleu als een raede heeft voorgebraghen aen Job; soo beslyt Bellarminus hier uyt/ dat het van doen af een ghetwoonte moet gheweest sijn de Heylighe Engheleu te aenroepen: ende seet wel: want indien het gheene ghetwoonte en was/ soo heeft dan Eliphaz met Job ghespot/ sprekende van eene sake / die te horen uoyt ghehoort / sae ongherijmt was volghens niet segghen: **Maer** nu supposeert ghy hier / dat Eliphaz met Job niet en heeft ghespot / maer raedt ghegheuen soo segghen wy noch eens / dat de aenroepinghe der Engheleu/ ten tijde van Job, moet eene ghetwoonte gheweest sijn / de welcke daerom niet en laet prylen baer te sijn/ om dat men niet en leest / dat Job desen raedt ghevolght heeft / want' kan wesen dat het ghedaen heeft / alhoewel men het selve niet en leest verhalben / om dat men vindt Cap. 42. dat hy sijn ghebeden tot Godt heeft ghericht/ hier uyt en volghet niet/ dat hy niet en heeft op andere tijden de Engheleu aengheroeven; ende ghenomen hy en hadde hier den raedt van Eliphaz niet ghevolght; daerom en laet eenighen

enighen raedt niet goet / ende prijsbaer te sijn /
schoon hy van een ander niet ghevolght wordt.

Peenius, pag. 158. Ghenomen het waer een gewoonte
gheweest is se daerom te prijzen gheweest? een gewoonte,
sonder, en teghen Godts ghebodt inghevoert, is een outheyt
van dwaelinghe.

Antw. Een gewoonte teghen het ghebodt Godts inghe-
voert is eene dwalinghe, dat is waer: Een gewoonte in-
ghevoert sonder het ghebodt Godts, is eene dwalinghe, dat
is onwaerachtigh; want andersing soude ghy leden
morden dwaelen wanneer ghy den sondaghyert in
de plaetse van den Sabbath / ende wanneer ghy lie-
den het elfste Capittel van den eersten bytel tot die van
Corinthien, boozleest in't Nachtmael &c. dit en sult gy
niet toestemmen / soo is dan dese ppositie in't
ghemeen ghenomen / onwaerachtigh / te weten/
dat een gewoonte sonder het ghebodt Godts inghevoert
een dwalinghe is.

Peenius, Beda in lob en heeft hier niet kunnen vinden
voor de aentoeplinghe der Heylighen, hoe wel hy dit vers by-
sonderlijk heeft overweghen.

Antw. Ten eersten Beda heeft dese Schriftuer-plaetse
niet vraeghs ghewijse ghelijck uwen text heeft / maer
toestemmens ghewijse boozghestelt / ghelijck wy doen.

Ten tweeden, hy verstaet het oock van de Enghelen,
ghelijck wy.

Ten derden, hy supponeert dat de Enghelen wel
konnen hooren / 'igene Job segghen sal / want hy
segghet: Roept dan, indien ghy yemant kont vinden, die u an-
ders sal segghen: keert u tot eene van de Heylighe menschen,
of van de Enghelen: Niemant van haer en sal u anders seggen
als ick.

Ten vierden, Dat Beda hier nipt niet en beslypt de
aentoeplinghe der Enghelen / ofte der Heylighen / en
is niet wonder / want daer lober en vielen t'sijnen
tijde in de stercke gheene disputen / ofte / soo sae / de
wijle hy hier teghen niemant en disputeert / soo en
is niet wonder / dat hy hier nipt gheen beslypt en
trecht van de aentoeplinghe der Heylighen / ofte der
Enghelen.

Peenius Olympiodorus verstaet door den *Heylige*, de Engelen
maer van hare aentropinge en voegt hy niet eē woort daer by

Antw. *Met de twee Beda*, ende Olympiodorus, die
sterckt ghy noch meer onre opinie / dat men doot de
Heylighen, verstaen moet de Engelen: *Mu* antwoort
de ick 'tselbe van Olympiodorus, dat ick hebbe gheant-
woordt van Beda, te weten / dat de aentropinghe der
Heylighen op de tijden van Olympiodorus, soo bed-
ghelict was by de Catholijcken / dat niemant dat
over dissen eerde / of twijfelde

Peenius. *Mercerus*, en *Vatablus*, twee Professoren van Pa-
rijs leggaen het aldus uyt: *Noem yemandt van de Engelen*, en
roeft hem aen, sal voek de muiste van hem u antwoorden, u niet
sin woordt, en aansprake verweerdighen: *Ghy sult want
niemandt vinden*

Antw. *Quaer* dese twee bevestighen wederom
onse opinie dat door de Heylighen, hier verstaen wor-
den / de Engelen: ten anderen: *Sy* bevestighen hier
oock hare aentropinghe, want alhoewel sy segghen
dat niemant van de Engelen aen Job soude ant-
woorden / ofte hem ghewoerdighen met haer an-
sprake / hier merde en stooten sy niet om verre, want
sy te vooren gheseyt hebben / te weten: *Noem yemandt*
van de Engelen, ende roeft hem aen: *Want* het staet wel
saemen dat men de Engelen aentoepe / ende not-
tans niet verhoort werde / namelijk wanneer de
per'soon die haer aentoept / noch heyligh, noch Gode
aenghenaem is, ghelijck Eliphaz, soo als ghy boven ge-
zept hebt / meynde dat Job was.

Wat *Mercerus* arngaet / segghende dat uyt dese
plaetse tot de aentropinghe der verstorven Heylighen
niet kan ghebracht worden: *Ick* ben van de selbe
opi nie niet hem / want ick / noch *Bellarminus*, en heb-
ben dit ghepast directelijck op de aentropinghe der afghe-
storven Heylighen, maer op de aentropinghe der Engelen
ofte liebet van sich te keeren tot de Engelen
'twelck *Mercerus* mede wilt hebben / soo als blyck
uyt sijne voozgaende woorden / want al-hoe wel sy
seght / dat dit eene bespottinghe van Eliphaz is / ick heb-
be boven verhoort dat oock dese bespottinghe / in
die

dien het een is / niet en belet / dat men hier handele
han de aenroepinghe der Enghelen.

Peenius. Pag. 159. De uytlegghinghe Augustini heeft
Corn. Hazart (sich verlatende op Bellarmijn) op sijn Jesuyts
niet ter goeder trouw ghe-allegueert

An'w. Nocht ick en hebbe my verlaeten op Bellar-
mijn, noch voort ghegaen op sijn Jesuyts, (dat is on-
trouwelyck / soo ghy seght) want als ick niet ter
goeder trouw en soude alleguerten / dan soude ick
voortgaen op sijn Geusch-Predikants; de sake sal hier
haer selven uytwijzen / als wy sulen ghehoort heb-
ben / hoe ghy de woorden Augustini citeert.

Peenius. By Augustinum sijn slechts dese woorden: *Roep*
daerom, of u jemants sal antwoorden: want den ghenen wort ghe-
antwoort, die reyn van herten zijn.

Antw. Hier ghy wel / dat ick wel hebbe gheseydt
dat het is op sijn Geusch-Predikants niet ter goeder
trouw de spraken der Daberen te allegueren &
waer blijven nu de volghende woorden van Augusti-
nus, die hy samen knoopt met de voort-gaende: Aen-
roep, seyt hy / of u jemant sal antwoorden: want den ghe-
nen wordt gheantwoort die reyn van herten sijn. *Judien*
ick hem vraghe / wie sijn die / de welcke niet en sul-
ten antwoorden? Hy antwoort: de Enghelen: want
soo seyt hy voort: De gramschap doot den dwasen,
dat is, als hy niet en denckt dat hy soo onsuiver voor Godt
is, dat de Engelen, als hy aenroep, haer niet gewerdighen
te antwoorden, ofte haer te verthoonen: want die dit niet
en denckt die wort dyaes, ende wort van de onredelicke
gramschap gedoot, of daerom en can den dwasen de Enghel-
en noch hooren, noch sien, om dat hy van gramschap ghe-
doot is.

Wat seght ghy nu? moet gy niet bekenen dat gy
hier niet ter goeder trouwe en zyt voort-ghegaen?
moet gy ooch niet bekenen dat Augustinus, dese plaet-
se uytzuchtelyck verstaet van de Engelen? dat is al /
dat ick / ende Bellarminus gesept hebben: soo moet gy
hier hervroepen 't ghene ghy my valschelyck hebt te
laste gheleght / namentlyck dat ick de uytlegginghe
Augustini niet ter goeder trouwe en hebbe ghealle-
gueert /

gueert / ende de beschuldiginghe die ghy de Gesanten hebt te laste ghelept / valt op utwen eygen kop.

Peenius, Augustinus en maect selve niet veel wercks van die annotatien op Job lib. 2. *Retract. Cap. 13*

Antw. **T**'is waer / maer eben-wel en kunnen niet vinden / dat hy her-roepen heeft / t'gene hy hier voert gheseyt heeft.

Om dit te sluyten / dat hier door de Heylighen staen worden de Enghelen, dit seght wydzuchtelyk den Griexschen Text, dit hout oock Origenes by Lyranus, Polychronius in *Catena*, Philippus Beda, Olympiodorus, den H. Thomas, Mercerus, Vatablus, Lyranus, ten lesten den H. Augustinus, die oock op dese woorden *Job. 33. Ontfermt u mijnder mine vrienden*, seght: T'schijnt dat hy de Enghelen vraeght, op dat sy voor hem smeecken, of dat de Heylighen, op dat sy voor den boeteveerdighen bidden.

Hazart Pag. 52. *Job 33. 23. Iffer een Enghel sprekende tot hem, een uyt duysent, soo sal hy hem ghenadigh sijn, en seggen, verlost hem: Soo is dan de aentorpinghe der Enghelen gebzuyckelijck getweest.*

Peenius, Arias Montanus, ende Pineda hebben aengreteeckent, dat in t'Hebreusch niet en staet, *een Enghel sprekende* voor hem, ghelijck de Latijnsche overfettinghe heeft, of of een Enghel gheseght wierde voor ons te spreken, ende te bidden, maer *tot hem*, ofte *by hem*: Soo en wert dan daer niet gehandelt van een Engel biddende voor den mensche, maer van een ghesante, of dienaer Godts, die sijnen wille vyleghet, ende verclaert.

Antw. Sanctes Pagninus, ende Vatablus hebben dit mede overgheset uyt de Hebreuschsche tale / in de welcke hy boven de andere hebben uyt-gesteken / ende en wten niet te spreken van eenighen Ghesant in t'ghemeen / maer alleen van eenen Enghel?

Wat Pineda belangh: / t'is ontwaerachtigh, dat hy seght dat in t'Hebreusch niet en staet / eenen Enghel sprekende *Et*. hy seght alleen / dat oock een Propheet in de Schrifture somtijt een Enghel genome worden, maer hy voeght'er by: Vereyscht daerom dese Schriftuer-plaetse datmen die verstaet van een mensch, om doer dat den naem, *Enghel*, in de H Schrift somwijlen van een mensch

menſch wort gheſeyt? ſullen wy daerom te niere doen het ghene ſchier alle de uytlegghers met eene aldermeeste toetſtemminghe ſegghen te moeten verſtaen worden van een waerachtighen Enghel? Hier iſt immerg ſoo klaer alſ den dagg dat Peenius bedrogen heeft/ alſ hy Pineda tot ſijn voordeel genomen heeft/ daer hy hem gantsche-lijck teghen iſt.

Peenius. Al ſtaet in de Latijnsche overſettinghe een Enghel, nochtans in t'Hebreeuwſch is een woort het welck in t'ghe- me:en beteckent, een *Ghefant*, een *tuffchen-Bode*, en wert al- leen niet de Engelen, maer oock de menſchen toegeſchreven, ſoo den *po'itijcken Ghesanten* Gen. 32. 1. 1. Reg. 19. 2. als de *Propheten* ende *dienaren des Woorts*: Malach. 2. 7. ende 3. 1. ſoo dat hier moet verſtaen worden een *Prophete*, ofte een *dien- naer des Woorts*.

Antw. Dit iſt immerg eene byzende/ ende wonder- lijke maniere van redenen/ uyt vñf / of ſeg *De* *riſ- tuer-plaetsen* / die hondelijck konnen beantwoort worden/ te crecken een beſuyp / ſonder de minſte re- den te hebben / teghen meer als twee-hondert / ende beertigh klare *Schriftuer-plaetsen*. Ghy ſeght dan/ dat hier niet eenen Engel, maer een *Prophete*, ofte *Dien- naer des woorts* moet verſtaen worden / om dat dit op twee *Schriftuer-plaetsen* (want ghy en ſtelt er maer twee hoor) ſoo ghenomen wort: Laet ons nu deſe *Schriftuer-plaetsen* onderſoecken.

De eerste iſt *Malach 2. 7.* Hier vnde ick dat gheſeyt wort: Uyt den mont des Priesters ſal men de Wet loeken, want hy is een Engel des Heeren. De ſake wijſt hier haer ſelven uyt / dat dit woordcken / Enghel, on-eygent-lijck / ofte niet van eenen Hemelſchen Gheest moet ghenomen worden / want t'wort dupdelijck toeghe- eygent aen den *Priester* / vanden welcken men ſeker iſt / dat het een menſch iſt.

De tweede ſtaet *Malach 3. 1.* daer gheſeyt wort: Siet ick ſende mijnen Enghel: Op ſijn wel verſekert uyt *Matth. 11. 10. Marci 1. 2. Luc 1. 76.* dat dit moet verſtaen worden van Joannes den Dooper, ende ſoo wy verſe- kert ſijn dat Joannes niet eenen Hemelſchen Gheest/ maer eenen menſch was/ want ghelijcker ſtaet *Ioan.*

1. 6. Daer was een mensche van Godt gefonden, wiens na-
me was Ioannes, soo sijn wy oock ten volle verstaen
dat hier het woordelken Enghel wanneer her roeghe-
eppghent wort aen Joannes, moet verstaen worden
niet van eenen Hemelschen Gheest, maer van een
mensche.

By dese twee boozgaende Schrifuren boeghet
uyt mijn eppghen selven / noch twee of dzy soodanig
Schriftuer-plaetsen / die ick gheestelc binde in
uwen Bijbel op Malach. 2. 7.

De eerste is Hagg. 1. 3 daer gheseyt wort: Het wort
des Heeren gheschiede door den dienst der Propheten Hag-
gai. Dit wijst wederom sy selven uyt / dat Haggai
geenen Hemelschen Gheest en was

De tweede. Hagg. 1. 13. Doe sprack Haggai den Bode des
Heeren. Was desen Bode, Haggai? soo ist dan so
klaer als den dagh / dat hier niet eenen Engel, maer
een mensch moet verstaen worden.

De derde. 2. Corinth. 20. Daer Paulus seght: Wy sijn
ghesanten Gods, hy spreekt van sijn eppghen selven
soo spreekt hy dan dupdelijck / ende openlijck van
eenen mensch.

Wat nu die twee Schrifuren aengaet / die ghy
voorstelt / om te toonen dat dooz het woordelken
Engel oock verstaen worden Politijcke gesanten, en doer
hier niet te propooste.

Ten eersten, om dat ick Gen. 2. 1. binde datmen van
waerachtighe Enghelen spreekt / soo uwen Bijbel
selbe bekent N. 2. ende 1. Reg. 19. 2. wort niet anders
gheseyt / als dat Iezabel eenen Bode ghesonden heeft tot
Eliam, t'is rker dat Iezabel geenen Hemelschen Gheest
tot hem ghesonden en heeft.

Ten tweeden, om dat ghy hier dooz het woordelken
Enghel, niet en wilt verstaen hebben eenen Politijck
Ghelant, maer eenen Propheet, oft dienact des Woords.

Dese twee leste Schriftuer plaetsen dan / en te-
men hier niet te propooste / de vijf andere wijzen
haer selven uyt datmen daer niet en spreekt van eenen
Hemelschen Geest, maer van eenen mensche. Ende
my nu eens / dat het t'selbe is van dese Schriftuer-
plac

placse bande welke top hier disputeren/ toont dat sy soo haer selven uytwijst / datmen haer nootsake-
lijck dooz het woordcken / Engel, moet verstaen/ een
Propheet, ofte dienaer des Woorts.

Spndelijck / mercht eens uyt bondsch argument.
Op bekent dat dit woordcken Engel, in t'Hebreeusch
Malach, in t'ghemeen beteekent niet alleen Enghelen,
maer oock Propheten, ende Politijcke Dienaren, en dan
besluyt gy aldus/ soo moet hier dan verstaen worden, een
Propheet: wie hoorde sijn leven soo argumenteren?

Peenius, Pag. 160. In t'Hebreeusch is een woort, t'welck
niet beteekent een Voorprake naer een uyt.leggher, een Tael-
man.

Antw. Hier uyt en volghet eben-wel niet / dat hier
dooz den Enghel, nootsakelijck een mensch moet ver-
staen worden/ ende niet enen Hemelschen Geest, want
ghenomen hier woort ghesproken van een uytleggher
t'sy by Godt, t'sy by de menschen; dit doen de Enghels
soo wel als de menschen, *Iob. I. 6.* ende *Zachariae I. II.*
homen de Engelen by Godt om hem berichte te doen hoe
het over al inde werelt toeginck. Ghelijck uwen Bijbel
hier bemerckt N. 29. Du dat de Enghelen, den wille
Godts uytleggen aen de menschen, dat blyckt in Loth,
en menighe andere; tot hier toe en is het dan niet
klac/dat hier dooz den Enghel een Propheet, ofte Die-
naer des Woorts moet verstaen worden.

Peenius. De Enghel wert niet gheseght een uytleggher
by Godt, maer by den mensche selve.

Antw. Laet ons dit oock soo nemen / t'en volghet
noch niet / datmen hier niet en spreekt van enen
waerachtighen Enghel, ofte Hemelschen Geest.

Peenius. Of wy schoon nyt overvloet toestonden dat van
de Enghelen ghesproken wiert, soo en soude nochtans hare
Religieuse aenroepinghe noch niet bewesen sijn; want daer
soude ghesproken worden van haren dienst, welcken Godt
ghesuyckt in sijnen wille den mensche te verkondigen, en-
de hare bekeeringhe te verwoorderen, waer uyt hare Reli-
gieuse aenroepinghe gheensins besluten kan worden.

Antw. Inden gy hier uyt niet besluten wilt heb-
ben de aenroepinghe der Engelen, stemt ons maer toe
dat

dat sy Godt bidden hoop onse nooden oock in t'we
sonder: Want den Enghel bidt hier tot Godt / dat
hy den mensche verlossen wil / seggende: Verloft hem
dat hy in t' verderf niet neder-dale.

Wien Bijbel, N. 48. seghe wel / dat ter contrarie
dese woorden van Godt selve gheseyt worden tot den
Enghel, maer dit soude ick gheerne betwisen sien up
den text selve. Ten anderen ghenomen / dit waren
de woorden van Godt tot den Enghel, soo belast dat
Godt aen den Enghel dat hy den mensche soude ver-
lossen; soo komt dan de questie wederom / waerom
dat die mensche soo wel de bystant van desen Enghel
niet verfoecken en mach om dooz sijnen dienst ver-
loft te worden / ghelijckmen het selve mach doen ten
opsichte van lebende menschen? indien ghy segghet
dat het eerste is / Godlijke eere aen den Enghel betrop-
pen / Het tweede niet; dat heb ick boven niet-mach
wederlept / ende bewijisen verpocht / dat de aen-
pinghe der Enghelen niet gheschieden en kan sonder
Godlijke eere.

Peenius. Gregorius Magnus *lib. 24. Moral. Cap. 2. Glor.*
ordinaria, Berno Augiensis, die geleest heeft in de elfde eere-
we, ende Hugo Cardinalis hoc loco, verstaen dese woorden van
Christo dien Enghel des grooten Raets.

Antw. Aengaende Gregorius Magnus, daer van sel-
len wy dareljck spreken; de andere dyp / laet ick niet
haer gheheel / om dat ick niet met uwe eppen wapenen
kan bewijisen / dat hier niet verstaen en kan worden
Christus. Want als ghy lieden op sommige Schryf-
tuer-plaetsen / dooz den Engel des Heeren verstaet den
Sone Godts, dat beslupt ghy hier upt; ofte om dat hy
Iehova genoemt wort / ofte om dat hem eenige wer-
ken toegheschreven worden / die Gode alleen eppen
sijn / ofte om datmen hem bewijst de ware aanb-
diddinghe: Desen Enghel en wort hier noch
ghenoemt / noch hem en wort niet aenghedaen de
ware aanbiddinghe / noch toe-gheschreven eenige
wercken / die Gode alleen eppen sijn / soo en mach
hier dan niet verstaen worden den Sone Godts.

Peenius. Die van t'Pausdom en kunnen dese uyt-legginge
niet

niet verwerpen, om de autoriteyt van *Gregorius Magnus*, Paus van Roomen soo laetse bekennen dat de aenroepinghe der Enghelen uyt dese plaetse niet kan claerlijk bewesen worden.

Aantw. *Gregorius Magnus* en heeft dit niet uytgesproken in qualiteyt van Paus van Roomen, maer van een particulier Leeraer, niet als een stuck rakende het Geloof, maer als sijn besondere ghevoelen. *Doorders* / soo most ghy hier op ghemerckt hebben / dat den H. *Gregorius* schryvende op *Job*, niet den Letterlijcken sin hande woorden / maer alleen den sedelijken heeft opghenomen / noemende daerom dese sijne *Schryften Moralia*, of sedelijcke uytlegginghen op *Job*. Nu / uyt sedelijcke verklaringhen, en kan men geen argument trecken / tot bevestighe van eenighe gheloofs-stucken.

HET VII. CAPITTEL.

Schrifturen des nieuwen Testaments raeckende het eeren ende aenroepen der Enghelen, worden teghen de beantwoordingen van *Peenius*, verdedicht.

Hazart. Pag. 65.

A *Peen. I. 4. 5.* Joannes den seven gemeeynten die in *Asien* sijn: *Ghenade* sy u, ende vrede van hem, die is, en die was, en die komen sal, en van de seven Gheesten die voor sijnen throon sijn, en van *Iesu Christo*, die de ghetrouwe ghetuyghe is: **Alwaer** Joannes hoorde den gheloobighen in *Asien* bidt een Gheestelijck goet / namelijk *genade* / ende vrede / niet alleen van *Godt* / ende *Christo*, maer oock van de *Engelen*: soo aenroepst hy dan niet alleen *Godt* / ende *Christum*, maer oock de *Engelen*.

Peenius.